

CASTRUL ROMAN DE LA BUMBEȘTI-JIU — PROBLEME DE CONSERVARE-RESTAURARE

VASILE MARINOIU

IULIAN CAMUI

Pe harta descoperirilor arheologice de epocă romană din județul Gorj, localitatea Bumbesti-Jiu se detașează ca una din cele mai importante: complexul de fortificații romane de aici cuprinde castrul de pământ de la Pleșa (Porceni) — castrum aestiva — pe malul drept al Jiului, ce datează din perioada primului război daco-roman, castrul de pământ de la Vîrtop care exista la jumătatea sec. al II-lea e.n. (după ultima monedă de la Faustina Senior — 141 e.n. — descoperită aici) și castrul cu zid de piatră de la Bumbesti-Jiu construit în anul 201 e.n. pe locul vechiului castru de pământ, ultimele situate pe malul stîng al Jiului. În jurul acestuia din urmă s-a dezvoltat, pe o întindere apreciable, o importantă așezare civilă.

Viața intensă și complexă de aici, sub aspectele ei modeste de toate zilele, este atestată prin numeroasele și variatele obiecte de uz practic din fier, bronz, ceramică, piatră și os care au fost scoase la lumină. Soldații romani se dovedesc și pricepuți meșteșugari — dovadă și cele două ateliere de fierărie și ceramică. Unelele și obiectele descoperite aruncă lumină tocmai asupra acestei laturi a vieții soldatului roman — dălți, vase din ceramică și sticlă, virfuri de lănci, cuie și piroane, scoabe, balamale, zăbale, chei, gresii pentru ascuțit, rijnițe, fibule etc. Alături de acestea s-au descoperit și numeroase vase din ceramică de factură geto-dacică, precum și alte obiecte, fapt ce atestă conviețuirea lor cu romanii cuceritori.

Gruparea celor trei castru în această zonă avea scopul de a apăra și asigura defileul Jiului și de a supraveghea populația dacică supusă. Primele două au fost abandonate cu timpul, funcția lor fiind preluată desigur de cel de la Bumbești-Jiu. Acesta se găsește la circa 3 km sud-est de cel de la Pleșa și la 1 km sud de cel de la Virtop. El este amplasat pe malul stîng al Jiului — înalt în dreptul fortificației de circa 15 m — actualmente fiind distrus de apă. Jiului mai mult de jumătate. Se mai păstrează doar latura de est în întregime și 3/4 din cea de sud.

Cercetările arheologice începute în 1897 de Grigore Tocilescu și Pamfil Polonic și continuate în 1937 de C.S. Nicolăescu-Plopșor, iar din 1955 de Grigore Florescu și Exspectatus Bujor, au continuat din 1968 în fiecare an. Aceste ultime cercetări au fost efectuate de Institutul de Arheologie București, Muzeul Militar Central în colaborare cu Muzeul Județean Gorj, colectivul de cercetători fiind format din: E. Bujor, Constantin Petolescu, Cristian Vlădescu, Gh. Poenaru-Bordea, Eugen Nicolae, Gh. Calotoiu, Petre Gherghe, Vasile Marinoiu, Dan Ionescu și I. Cămui. Săpăturile arheologice au scos la iveală zidurile și fundațiile laturilor existente, turnurile celor două porți și cel din colțul de sud-est o parte a fundațiilor pretoriului traseul fundațiilor de la construcțiile din interiorul castrului (la sud de poarta de pe latura de est și la nord), precum și fundațiile termelor, atelierelor și locuințelor din așezarea civilă.

Săpăturile arheologice din ultimii patru ani s-au axat pe cercetarea castrului roman cu zid de piatră, avînd drept scop consolidarea și conservarea în situ a monumentului istoric respectiv. În acest sens s-a degajat terenul din jurul zidurilor și fundațiilor, atât al celor de incintă cît și al celor două porți de intrare în castru, al turnului de apărare din colțul de sud-est ca și al clădirilor din interiorul fortificației, pentru a reda adevărata proporție a obiectivului, a constata starea actuală în vederea trecerii la conservarea-restaurarea lor.

Principalele cauze care au contribuit la degradarea zidurilor au fost atât distrugerile mecanice din timpul asediilor cît mai ales acțiunea necruțătoare a timpului și vegetația abundentă din jur. Distrugerea lor a progresat neîntre-

rupt și ca urmare a eroziunii apelor Jiului și a extracției sistematice a pietrei din ziduri de către locuitorii satelor dimprejur.

Cercetarea arheologică a avut ca scop nu numai aspectele de interes documentar, strict științific, istorico-arheologic, dar și pe cele de ordin practic, legate de starea de conservare a castrului, de măsurile active de protejare, cercetare, restaurare și valorificare muzeistică și turistică.

În desfășurarea lor lucrările de conservare-restaurare au început cu degajarea zidurilor de incintă, a zidurilor fundațiilor turnurilor celor două porți de intrare și a turnului de apărare din colțul de sud-est, precum și a fundațiilor clădirilor din interiorul castrului, prin înlăturarea vegetației și pământului din jur. Concomitent cu aceste lucrări s-au alcătuit releveele turnurilor și al unor porțiuni din zidul de incintă și documentația fotografică — menite să ne ofere o imagine a situației lor înainte de conservarea-restaurarea acestora, în vederea adoptării celor mai adecvate soluții.

Rezultatele cercetărilor arheologice au adus noi precizări în legătură cu elementele de fortificație (turnuri, val, murus, bermă, șanțuri de apărare), nivelul de locuire din interior și sistemul de construcție al zidurilor castrului.

Pentru a trece la conservare-restaurare era necesar să cunoaștem atît tehnologia de execuție a zidurilor și fundației, cît și materialele din care erau construite, precum și fazele de execuție.

S-a constatat că zidurile turnurilor și cel de incintă sînt construite în tehnica opus incertum.

Materialele de construcție folosite au fost: piatra de râu și nisipul ce se găseau din abundență în albia Jiului, în imediata vecinătate a castrului, piatra de munte nefasonată — adusă probabil dintr-o carieră din apropiere, cărămida folosită ca mijloc de legătură la colțurile zidurilor (turnurile și zidurile pretoriului) și varul — piatra de calcar găsin-du-se în cantități apreciabile în zonă.

Prin analiza fizico-chimică a vechiului mortar s-a urmărit cunoașterea compoziției chimice și granulometrice a acestuia. Analiza spectografică evidențiază abundența calciului și siliciului, precum și urme de sodiu și aluminiu ca

și anioni de clor și carbonați, care au fost determinați și analitic. Analiza granulometrică a scos în evidență prezența a 30% SiO_2 din masa totală de mortar, diametrul granulelor încadrându-se între 0,1 și 2 mm.

Zidul de incintă a fost construit tăindu-se valul de pămint, din prima fază de construcție a castrului, pe latura exterioară. Pentru construirea lui s-a săpat un șanț de 1,30 m — 1,50 lățime la o adâncime de 80 cm — 1,20 m față de nivelul antic de călcare. Pe o înălțime de 0,40—0,50 m de la talpa fundației se așeza piatră de riu de mărime mijlocie, fără a se utiliza mortar, după care începea zidirea propriu-zisă cu pietre de munte nefasonate și pietre de riu legate cu mortar. Presupunem că tehnica de construcție a zidului de incintă era următoarea: se ridica fața interioară și cea exterioară la început cu pietre de munte de mari dimensiuni — mai ales la exterior — apoi intervalul se zidea cu pietre de riu și de munte, de mărime mică și mijlocie, legătura între pietre făcându-se cu mortar de var — legătura cu mortar mai puternică între bolovanii mari de piatră de pe fața exterioară, pentru a-i asigura soliditate. Zidul se lucra pe porțiuni întinse și înălțimi constante, după care se turna o șapă de mortar de egalizare pentru a-i păstra orizontalitatea. Prezența straturilor orizontale de mortar la diferite înălțimi ale zidului indică etape de construcție necesare uscării mortărului, precum și asigurării unei bune rezistențe construcției. Dacă la fundație au fost utilizați bolovani de riu, la înălțimea paramentului s-a folosit piatră de riu și piatră de stîncă, aceasta cu o față dreaptă cînd era așezată spre exterior. Acestea sînt observații de care va trebui să ținem seama în cursul lucrărilor de restaurare.

Pe cele două laturi ale zidului de incintă se află două porți flancate simetric de cîte două turnuri dreptunghiulare, iar în colțul de sud-est, un turn de apărare de asemenea dreptunghiular. S-a constatat că nivelul fundației turnurilor porții estice este mai ridicat decît cel al turnurilor porții sudice, iar la acestea din urmă zidurile adosate sînt construite ulterior zidului de incintă. Aceasta se observă și din felul neglijent în care au fost executate ca și faptul că nu există fundația seacă din pietre de riu, iar nivelul de fundare cu 0,50—0,30 m mai ridicat decît al zidului de incintă.

În privința turnului din colțul de sud-est, acesta are o formă dreptunghiulară în interior și semicirculară, mult îngroșată, în exterior. Fundația celor trei laturi interioare sînt construite în valul castrului, talpa zidului fiind executată cu 0,80—1 m mai sus decît nivelul fundației exterioare.

În ceea ce privește extremitatea nordică a zidului de incintă, aici nu s-au descoperit urme de fundație ale vreunui turn de apărare în colțul de nord-est.

Cercetarea pretoriului și a barăcilor din interiorul castrului a scos la iveală faptul că sînt construite în mai multe faze, numărul de încăperi fiind sporit fie prin compartimentarea încăperilor deja existente, fie prin adăugarea unor încăperi noi. Fundațiile acestor construcții au fost descoperite la 0,10—0,20 m sub nivelul de călcare actual. Ele sînt executate din piatră de riu cu legătură de mortar, iar la colțuri sînt legate cu cărămizi.

Atît clădirile cercetate cît și barăcile nu prezintă nici un indiciu de distrugere violentă sau prin incendiu, așa cum se observă la turnurile porților de intrare, unde au fost surprinse urme de incendiu.

Coroborînd datele furnizate de cercetarea arheologică cu cele referitoare la materialele și tehnica de construcție a fundațiilor și zidurilor fortificației, s-a trecut la lucrările de conservare-restaurare¹.

Pentru aceasta s-a folosit ca material de bază piatra, atît cea rezultată din dărîmarea zidurilor și recuperată din secțiunile cercetate (în proporție de 70%), cît și cea adusă din cariera de la Porceni, la circa 5 km nord-vest de castru, de unde probabil erau extrase pietrele și în epoca antică, apoi nisip și pietriș de la balastiera din imediata apropiere a castrului, la 500 m nord-vest. De asemenea s-a procurat var nestins (ce a fost stins pe loc) și ciment de la Combinatul de Lianți și azbociment de la Bîrsești — Tîrgu-Jiu.

Lucrările au fost mult avantajate de faptul că zidurile s-au păstrat în general în bună stare (în medie peste 1 m de la nivelul antic de călcare), cu excepția unei porțiuni 3,50 m lungime din zidul de incintă de pe latura de est a castrului, în stînga porții, de unde piatra a fost extrasă și folosită de locuitorii satului. A fost distrusă mai ales fața

exterioară a zidului, emplectonul și o parte din fundație, ajungându-se la talpa zidului. În anul 1982 s-au început lucrările de conservare-restaurare a acestei porțiuni distruse. După ce s-a înlăturat stratul vegetal și pământul depus, degajându-se traseul fundației pe o lungime de 5 m și o grosime de 1,60 m până la nivelul fundației inițiale, s-a făcut apoi, legătura cu zidul original, refăcându-se fundația cu piatră de râu pe o înălțime de 25 cm, după aceea fundația cu piatră de munte și de râu cu legătură de mortar (var și nisip) în care s-a introdus și ciment, ajungându-se cu acest zid până la 0,80 m. Plomba executată a atins înălțimea primului strat de egalizare al zidului original la înălțimea de 1,05 m, iar în anul 1983 s-a restaurat până la nivelul maxim al zidului de incintă.

Tot în 1982 s-a trecut și la conservarea-restaurarea celor trei laturi interioare ale turnului din colțul de sud-est, aceste ziduri fiind ridicate până la înălțimea de 1,20 m, nivelul maxim al lor. Vechiul mortar al acestor ziduri ca și zidurile respective erau într-o stare avansată de degradare, pe unele porțiuni trebuind să fie demolate pentru a fi refăcute din nou cu mortar mai rezistent, restaurarea redând și grosimea inițială a zidurilor care era de 0,40 m.

La poarta de pe latura de sud s-au efectuat lucrări de conservare (întregirea colțurilor) la cele două turnuri ce flancau intrarea, impuse de starea avansată de degradare a laturilor adosate construite ulterior zidului de incintă, cu un mortar mai slab.

Pentru a se păstra în condiții cât mai bune ruinele degajate, s-au luat măsuri de conservare prin depunerea pământului în casetele executate în interiorul turnurilor porții de pe latura de sud și la turnul din colțul de sud-est, precum și la intrarea de la poarta sudică, casete executate cu ocazia cercetărilor arheologice, adăpostindu-se astfel și unele porțiuni din zidul de incintă ce puteau fi periclitate de animale, intemperii ori vizitatori.

În anul 1983 lucrările de conservare-restaurare au continuat la turnurile porții sudice, ridicându-se nivelul zidurilor până la înălțimea maximă a zidului original ce se mai păstrează în prezent, pe o înălțime ce variază de la 0,60 m până la 0,80 m, o grosime de 1,30—1,40 m și o lungime de 30 m liniari. S-a căutat să se respecte tehnologia de con-

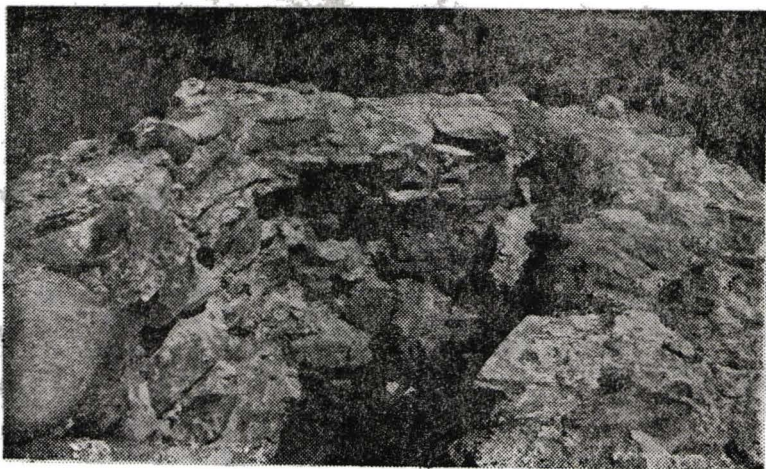
strucție folosită de romani la executarea zidului. S-a folosit, ca și cu un an înainte, mortar de var cu nisip și ciment. Piatra de munte a fost adusă fie de la cariera Porcenii, fie folosită cea antică rezultată din secțiunile cercetate. S-a continuat conservarea-restaurarea zidului de incintă de la est de poarta sudică, pe o lungime de 15 m și o înălțime de 0,40—0,80 m de la vechiul nivel al zidului ce se mai păstrează. Aceleași operațiuni s-au executat și pe latura semicirculară a turnului din colțul de sud-est al castrului, pe o lungime de 20 m și o înălțime cuprinsă între 0,60—1,50 m.

S-au consolidat de asemenea, cu mortar și piatră de râu, zidurile pretoriului din caseta I/1983 pe o lungime de 20 m, 0,70 m grosime și o înălțime de 0,20 m. Tot acum s-a consolidat și zidul de incintă al castrului din colțul de nord-est, pe o lungime de 6 m, o grosime de 1,50 m și o înălțime de 0,60 m, unde, totuși nu s-au găsit urme ale fundației turnului de colț cum se presupunea.

În anul 1984 s-a continuat conservarea-restaurarea zidurilor castrului de la Bumbesti-Jiu. Mai întâi s-a consolidat fațada turnurilor porții de est pe o lungime de circa 6 m, o grosime de 1,40 m și o înălțime între 1 m și 1,30 m. Apoi s-a continuat conservarea-restaurarea zidului sudic de incintă pe încă o lungime de 5 m și o înălțime de 0,40 m. Cercetările din interiorul fortificației au scos la lumină alte ziduri ale pretoriului și barăcilor militare pe o lungime de 30 m, o înălțime între 0,10 și 0,30 m și o grosime de 0,70 m, ziduri care au fost acum consolidate.

În anii viitori, paralel cu săpăturile arheologice va trebui să se continue și lucrările de conservare-restaurare a zidurilor de incintă ale fortificației de pe latura de est și sud, inclusiv turnurile porții de est, precum și a tuturor vestigiilor ce vor apărea în urma acestor cercetări ca și a fundațiilor construcțiilor civile din jurul castrului. Totodată în vederea preîntâmpinării acțiunii de distrugere a zidului prin eroziunea malului de către apele pluviale și cele ale Jiului, se va urmări executarea unor grinzi de beton cu pînteni, care să limiteze și să consolideze extremitățile existente.

Castrul și așezarea civilă romană de la Bumbesti-Jiu au jucat un rol deosebit în Dacia romană atît ca un factor strategic de apărare a drumului roman ce pleca de la Drobeta —

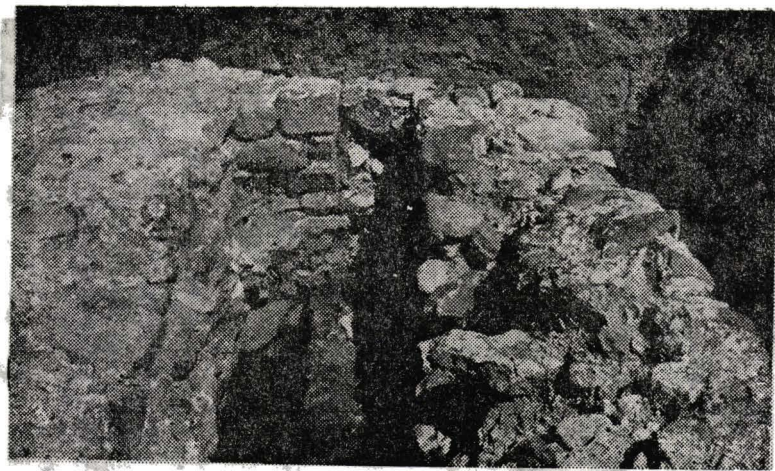
Turnul vestic al porții sudice înainte de restaurare, văzut din exterior.

Fațada exterioară a turnului de S-E.

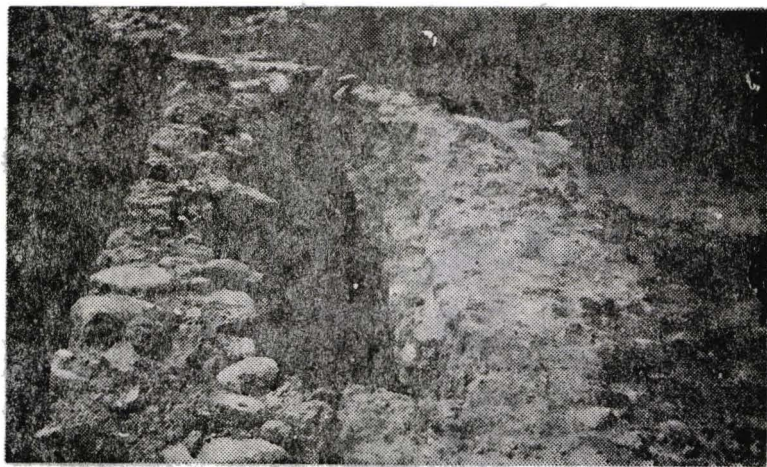
Turnul de S-E înainte de restaurare.

Turnul estic al porții sudice înainte de restaurare — văzut din exterior.

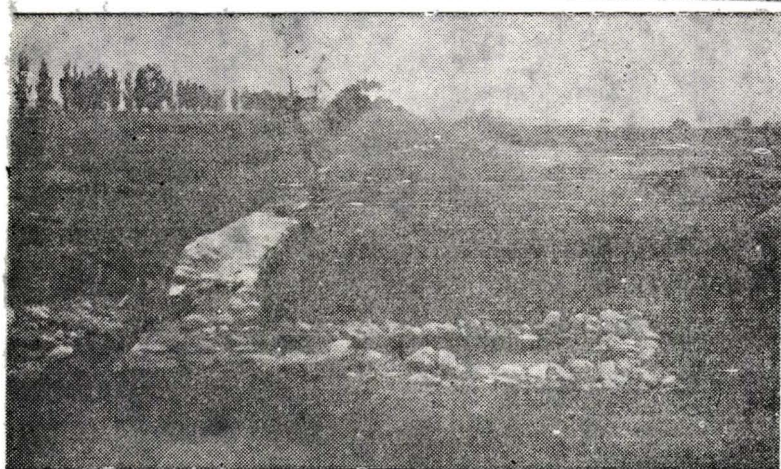
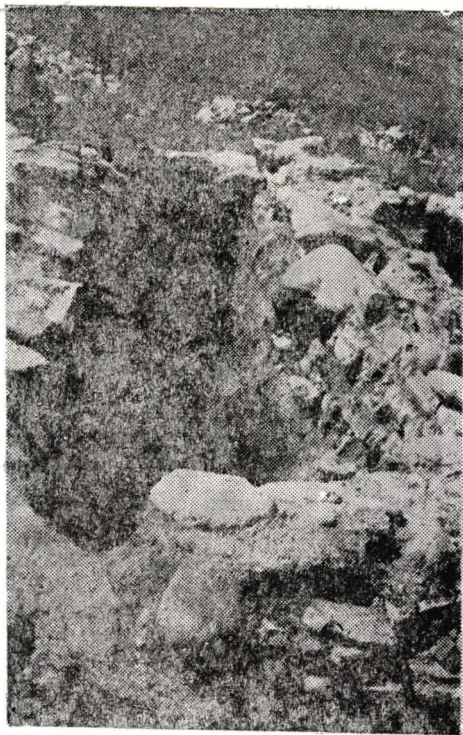

Turnul de S-E în timpul restaurării.

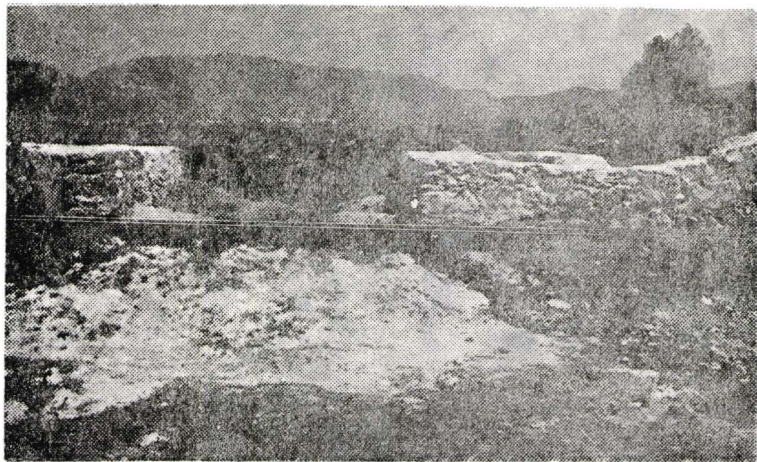

Turnul estic al porții sudice — văzut din interior.

**Turnul vestic al porții
sudice văzut din interior.**

Zidul de est restaurat.

Poarta sudică restaurată.

Fundații de ziduri în pretoriu.

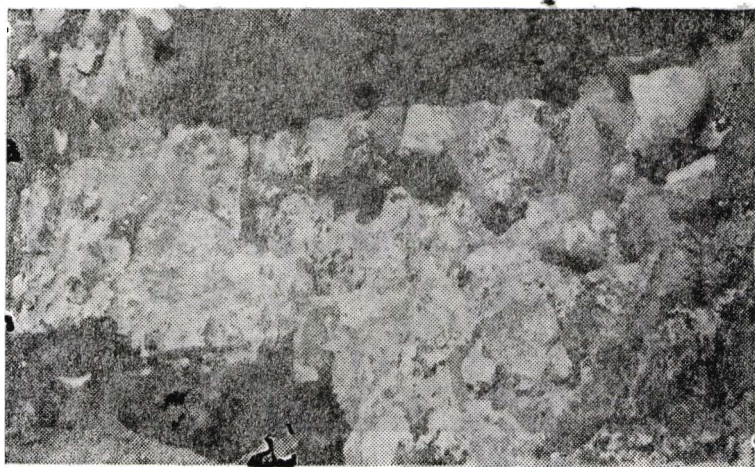
Restaurarea zidului de est.

Secțiune prin zidul sudic.

Restaurarea zidului de est.

Restaurarea zidului de est.

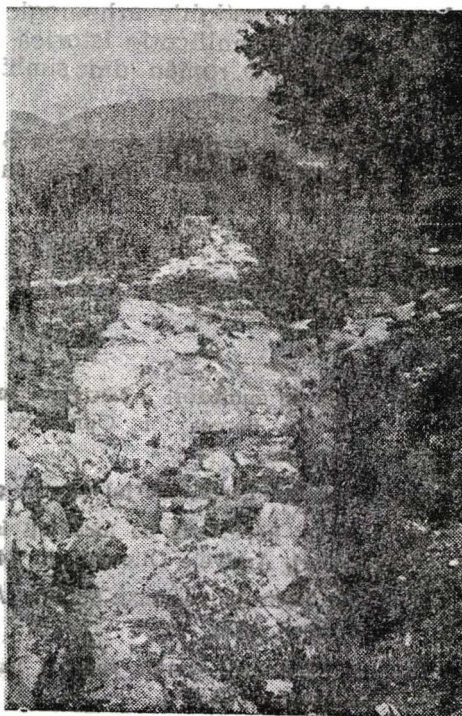
Turnul vestic al porții sudice în timpul restaurării.

Fragment din zidul turnului de S-E.

Resturarea zidului turnului de vest al porții sudice

Turnul vestic al porții sudice înainte de restaurare, văzut din exterior

Putinei — Cătunele — Vîrt — Bumbești-Jiu spre Sarmizegetusa Regia, cît și ca factor de romanizare a populației geto-dace. Acest lucru este reliefat prin descoperirile arheologice din castru și așezarea civilă romană unde se observă prezența ceramicii romane provinciale de factură dacică (motivul brăduțului, ceramică cu pastă cenușie, grosieră). Remarcăm că această ceramică se găsește peste tot, în barăcile militare și locuințele civile, pe toată adîncimea stratului de locuire, alături de material arheologic de factură romană. Se constată o influență reciprocă între ceramica de tradiție dacică lucrată cu mîna și cea provincială romană lucrată cu roata. Cercetările aduc o contribuție importantă la cunoașterea organizării interne a Daciei romane, a înzestrării tehnice și a vieții zilnice.

Prezența vaselor dacice descoperite în timpul cercetărilor atestă atît legătura autohtonilor daci cu castrul, dar și existența în apropierea acestuia a unei puternice comunități dace. Astfel, vestigiile arheologice de la Bumbești-Jiu au o valoare și o semnificație istorică deosebită în contextul formării poporului român din simbioza populației geto-dacice cu cea romană.

Complexul arheologic de la Bumbești-Jiu prin inventarul său arheologic, prin vestigiile sale, reprezintă un adevărat muzeu în aer liber.

N O T E

- * Din echipa de muncitori a Muzeului județean Gorj au făcut parte Terchilă Ion, Bercea Ion, Opreșescu Traian, Gagiș Ion și Bistreanu Constantin.
- ¹ Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tîrgu-Jiu, 1904.
- ² Iuliu Moisil, *Repertoriu de localități istorice, preistorice ș.a. din județul Gorj*, Arhivele Olteniei, nr. 24, 1926. Craiova.
- ³ D. Tudor, *Oltenia română*, Editura Academiei R.S.R., ediția a IV-a, București, 1978.
- ⁴ Cristian Vlădescu, *Armata română în Dacia Inferior*, Editura militară, București, 1983.

- ⁵ x x x, **Enciclopedia civilizației romane**, Editura științifică și enciclopedică, București, 1982.
- ⁶ E. Bujor, C.C. Petolescu și Gh. Calotoiu, **Cercetările arheologice de la Bumbești-Jiu**, comunicare la a XIV-a sesiune anuală de rapoarte privind cercetările arheologice din 1979, Tulcea, 1980.
- ⁷ C.C. Petolescu, **Castrele de pământ din nord-vestul Olteniei**, — **Oltenia**, Studii și comunicări II, Craiova, 1980.
- ⁸ Cr. Vlădescu, Gh. Poenaru-Bordea, **Limes Alutanus. Fortificațiile romane din jurul masivului Cozia**, B.M.I. nr. 3/1972.
- ⁹ E. Bujor, **Lucrările de restaurare și consolidare la castrul cu zid de piatră de la Bumbești-Jiu, județul Gorj**, comunicare — **Materiale și cercetări arheologice**, a XV-a sesiune anuală de rapoarte, București, 1983.